

Соколёнок

3/2015

май - июнь

Кард

КЪВЕ ВАЦРА САДРА АЯЛАР ПАТАЛ АКЪАТЗАВАЙ ЖУРНАЛ

Къуй ракукай гатана
АлукIрай зал перемар,
Къуй жидадкай атIана
Вугурай зав къелемар.
Къуй недай фу гьулдан хъуй,
Хъвадай ядни къеленди,
Къуй закай лап са къван хъуй,
Амма зи рикI кIеленди
Яз амукъда...

Куьз лагъайтIа бубадин
Дустар кIвализ къведайла
РикI бубу хъиз ачухна
Гана кIанда дустариз.

Къуй зи месер кIаз хъурай,
Партални зи ипек хъуй,
Къуй недай фу чиг хъурай,
Гъар са мани са экв хъуй.
Къуй гъилерал саз хъурай, -
Къвадай ядни - харцинди,
Къуй закай са цуьк хъурай,
Амма зи рикI къванцинди
Яз амукъда...

Куьз лагъайтIа бубадин
Душман хуьруьз къведайла,
РикI са къван хъиз гадарна
Гъалчна кIанда душмандал.

Эльмира Саввинова Диде-бубайрихъ Гялаз хъайи суьгъбет

(Психологдин суьгъбетрай)

Гьуьрметлу диде-бубаяр!

Къенин чи суьгъбет муьгъуьббатди-кай фида. Инсаният арадал атай сифте йикъарилай башламишна вири чан алай ва алачирдан алакъайрин бине муьгъуьббат я. Диде — бубайринни веледрин лагъайтIа иллаки.

Сифте суал къевезва: муьгъуьббат вуч я? Са гафуналди жаваб гун четин я. Чи уьмуьрда жезвай гъар са вакъиа, акур ва ван хъайи кар, агъвалат гъарда вичиз хас тир жуьреда къабулзава. Гъикъван инсанар аватIа, гъакъван руьгъверни, гъиссерни ава. Гъиссерал иллаки кар ала. Сад шадардай карди муькуьдаз ажугъ гъизва, пуд лайгъайда ам гъич къатIуьзвач.

ИкI вучиз я? Вучиз лагъайтIа чи руьгъдин, гъиссерин мумкинвилер гъар жуьре я. Чун девлетлу гъиссер авай инсанар хъун патал гзаф терефар ава: ери-бине, вун арадал гъайи тухум-тара, кIвале-хзанда къачур тербия, чирвилер, тежриба артухарай мектеб, уьмуьрдин тарсар, тIебиат — ибур вири еке метлеблу терефар, вирида санал аялдикай гъавурда авай инсан ийиз куьмек гузва. Вири санал им уьмуьрдин тербия я. Ша чун са тIимил и тербия гафунал акъвазин. Аял чи гъилиз са савкъат хъиз къевезва. Вич ам гъеле са гъавурдани авач Диде-бубади лагъайтIа гъа сифтедилай чеб вири гъавурда авай арифдарар хъиз къазва, аялни чпиз муьтIуьгъ

хъун адетдин кар яз гъисабзава. Инай сифте акъатзавай фикир гъим я? Гъукум, диде-бубадин гъиле гъукум гъатзава, аялрин пата муьтIуьгъ хъун амукъзава. Им сифте кам я. МуьтIуьгъ хъун лагъайтIа садазни хуш кар туш. Чпизни хабар авачиз гъиссерин дяве арадал къевезва. Аялар чIехибурун чIалаз килигзавач, къадагъайрикай къил къакъудиз алахъзава. ЧIехибур лагъайтIа гъукумдалди абур муьтIуьгъриз алахъзава, гъар жуьре жазайрикайни менфят къачузва. Им яргъал девиррин къайда я, гъар несилди ам тикрар хъийизва. Амма вахтни акъвазнавач, гъадани уьмуьрдиз дегишвилер гъизва.

Ша чна къулухъ вил ягъин. Чун чIехибуруз муьтIуьгъ тир аял вахтунда, чаз гъахъсуз гъараяр ийидайла, чал къадагъаяр эцигдайла, гагъ-гагъ къилел кIарни илигдайла, мийирмежер лугъудайла чаз чIехибуру чеб гъикI тухузватIа аквазвачирни? Ички хъвана хтай бубадин несигъатар чирикIи дуьз къабулдайни?

Сятералди къаткана телевизордиз килигзавай, къуншидикай чIурукIа рахазвай бубадин ниятар рикIи къабулдайни? Куь рикIел гъихътин гъиссер хкъевезва? Гъар жуьре, яни? Гъар са гъиссини, тежриба артухариз, руьгъ вердишарзава.

Гила чун аялрал хкъен. Аялриз аквазва хъи чIехибурун гъиле вири эх-

тиярар ава, абур вири патарихъай къуватлуя. Гъавиляй тади гъалда, фад-фад члехи хъана кланда. Амма фад-фад члехи хъун чпелай аслу туширди къатлайла, аялри члехибурулай чешне къачуз башламишзава: п!а!русар ч!угвазва, чинеба ички хъвазва, чпин т!ем акакъдай, чпелай гъвеч!ибурал ханвал ийизва ва хейлин маса шан-дакъ амалар.

И мисалрикай гъихътин نتیжа хкатзава? Ша, яб акалин, аялар чеб рахурай.

1. Зун гъар юкъуз мектебдиз къени ниятар аваз къвезва: тарсара жув хъсан тухун, хъсан къиметар къачун, муаллимдин тарифриз лайихлу хъун. Амма мектебдиз агакънамазди зун са ажаиб дегинш жезва: гъилера квал гъатзава, са ник ят!а хкуъриз, са не ят!а эцягъиз клан жезва; рик!яй жу-ваз гъич хуш авачир гафар лугъуз, ма-садаз хъел гъиз клан жезва. За гъар юкъуз ихътин гъалдал эхир эцигда ла-гъана жува-жуваз къарар къабулзава, амма гъар юкъуз а къарар ч!урзава.

Са тайин тушир къуватди заз аксивал ийизва. Завай зи хъсан къилихар сакIани винел акъудиз жезвач.

2. Заз вири жуваз муѳѳуѳгъарун хуш я. Гагъ-гагъ за аялар чеб-чпел гъалдарзава, абурун арада чпизни хабар авачиз къал-къуѳруѳк твазва. Са бязи буйругъриз табий тахъайбур за гатазва. Абур шехъайла зи рикIин цIай рекъизва. Ахътин декъикъайра за жув игит яз гъиссзава. Таб авун лагъайтIа заз са адетдин кар хъанва – эгер куѳне фикирзаватIа заз и кар хуш я лагъана, куѳн гъахъ туш. Гагъ-гагъ за жув хъсан къалурун патал табзава. Квез зун и хесетрал шад тир хъиз яни? Курпашман я зун, амма жув дегишдай жуѳрет авач. Заз нивай куѳмек гуз жедатIани са акъван якъин туш.

3. Амайчиклассда кIелзавай аялрив гекъигаитIа, за пис кIелзавач. Зал нубат атайла за кабинетда рушарилайни артух къайда твазва. Зи тарифдайла, зи крар амайбуруз чешне яз къалурдайла заз гзаѳ хуш я. Амма масабурун тариф ийидайла зи рикIивай эхиз жедач, зун пехилвили гъелекда. Мад са кар: классда авай рушари зи зегъле тухузва. Хъел атайла зун абурал гъутар гваз физва, за абурун кифер ялзава. Зи фикирдай ибур за гъахъвал патал ийизвай крар я. Амма зи хъсан хесетар садазни аквазвач.

Гъуѳрметлу чIехибур! Ибур вири чи аялрай чаз аквазвай крар яни? Аялри гъарай галаз чпин дердияр ахъайзава. Амма фанни парталдин гуѳгъуѳна авай чIехибуруз абурун рикIикай яд хъвадай вахт жагъизвач. Суалриз жаваб тахъай аялди бейкеѳдаказ вичин гъиссер чуѳнуѳхзава, ам вичин дерт-гъам гваз тек хъана амуѳзава. Гагъ-гагъ чпи-чпиз къаст авур дуѳшуѳшарни арадал къвезва. Дидейри муаллимриз аял тембел хъанва, чIалаз килигзавач лугъуз арза гузва. Муаллимири диде-бубайриз чпин арза-ѳерзе ийизва, школаяр ахтармишдай начаникри вири тахсирар муаллимирин хиве твазва ва икI мад. Гъа икI вахтар ѳена, аял чIехи хъана ам са чIуру ре-

къе гъатайла, чун и кардин себебрехъ къекъвезва.

Бес вучна кIанда?

Чи суѳгъбет элкъвена, закIал хъиз муѳгъуѳбатдал хквезва. Ша чна вахт жагъурна чи веледрин рикIерихъ, гъиссерихъ яб акалин, абурун чабалмишвилерай къил акъудиз алахъин. Гъич тахъайтIа гъар юкъуз къужахламишна са темен це, гъар аялдиз вич багъа тирди чир хъурай. Куѳн гъвечIи вахтунда куѳ диде-бубайриз гъикI играми тиртIа, абурун тавазвилер рикIел хкваш. РикIик хвеш хъайи балади яргъал-муѳвал куѳ рикIни шадарда. Им са четин кар туш. Амай крар вири гуѳгъуѳнай къвезбур я. Им чи сифте суѳгъбет хъурай.

Ша, гатфар, ша,
Алуд хъуьтлуьн азабар.
Гар-уф гана,
РикIеллай мурк цIурура.
ХъайитIани зи гарал зун татабар,
Хайи дагъдин
Хурал махпур кьалура.

Ша, гатфар, ша,
Хважамжамдин гьебе гваз.
Чаз гъвергъверри
Кьалуррай са уьтквемвал.
Чун гъазур я
Умуд авай гьебе гваз,
Кьалура чаз
Хайи чилин бегъемвал.

Ша, гатфар, ша,
Авуда мурк тахтунай.
Къуй ракъини
Авурай чи пачагъвал.
Экуь хиял
Кьил акъуддай вахтунай,
Дарман хъана,
Агакърай гъар начагъдав.

Ша, гатфар, ша,
Цигел хъанва вири вахъ.
Уьмуьрдин ранг алайди
Чи цIаруди...
Вуч къайи я,
Вуч мичIи я, галай чахъ
Хъуьтлуьн яргъан,
ЯтIани вуч яцIуди.

Ша, гатфар, ша,
Тебиатдин ислягъвал.
Къурху гурбур,
Къивер гурбур лал хъурай!

Амма вуна
Кьалуз тахъуй икрягъвал,
Чи япара
Ви нуькIверин ван хъурай!

Ша, гатфар, ша,
Са лукьманан гъаким хъиз,
Хирер алай
Чилиз дарман, дава гваз,
ЦIурура мурк
Къурай барут са шим хъиз.
Ша, гатфар, ша,
Са лукьманан гъаким хъиз.

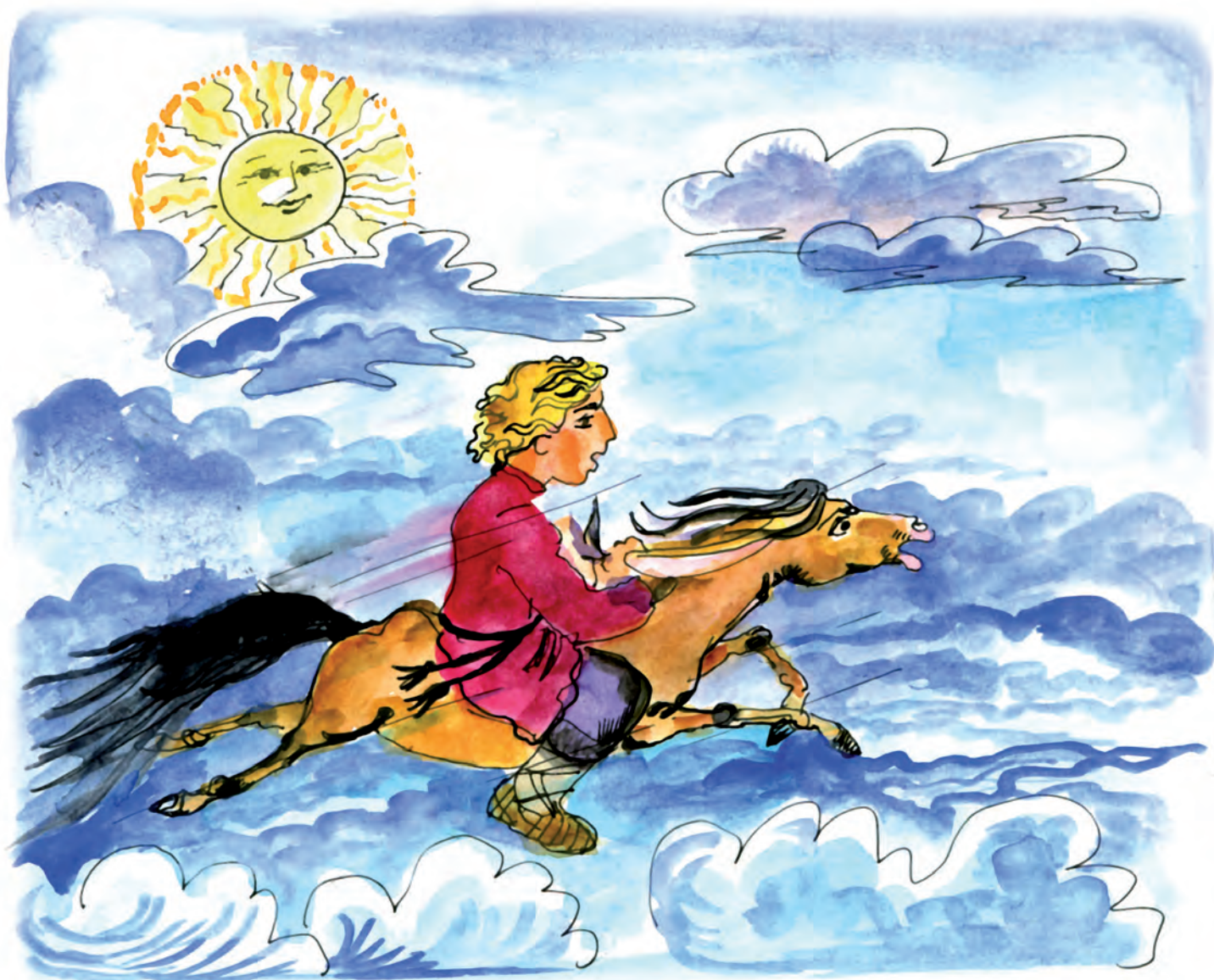
Петро Егощов

Тамча-шив

(Эвел 1-2 нумрайра)

Йиф мукъвал тир, чи Иван
Ксуз гъазур жезвай къван;
Куъчедай кам къачузвай,
Фу нез, мани лугъузвай.
Ингъе никел атана,
Къвазна эчез гъил яна.
Са къвалахъ вич галтадиз,
Бег хъиз, гъахъна кумадиз.
Дегшвилер авачир,
Амма къве шив амачир;
Анжах тайча – бицлиди
Хкадариз цици тир,
Япарни юзурзавай,
Къуълериз, чукурзавай.
Кумада атум хъана,
Ивана са къув яна:
«Зи гуьг шивер, куьренбур,
Къизил фири галайбур!

Туьмернай квез зи чанди,
 Чуьнуьхна гьи шейтІанди?
 Чан кьирай ам тухвайдан,
 Гиликърай вич тугъвалда!
 Хъфейла и чилелай,
 Аватуй вич муькъвелай!
 Зи гуьг шивер, куьренбур,
 Къизил фири галайбур!»

Гьиргьирна хьиз, тайчади
 Лагъана и гададиз:
 «Хажалатмир на, Иван,
 Дуьз я, ви дерт я залан.
 ЯтІани ам пара ваз,
 Закай жада чара ваз.

На секиндиз тур шейтІан,
 Тухвайбур ви кьве балкІан
 Кьве стха я. Гафар буш
 Рахун гила герек туш.
 Секин хьухъ. Фад зал акъах,
 Зи япар на кІевиз яхъ;

БицІи ятІан зи беден,
 За эвезда шив куьгълен:
 Гъатайла зун чамарда,
 Йигинайла за зи звер,
 Къулухъ тада за жинер».

Тайча вилик акъвазна,
 Иван адал акъахна.
 Кьве яб къуна тайчадин,
 Са къив гана гадади.
 Тайча-балкІан кхунна,
 Кек ягъна хьиз, къудгунна,
 Фири зурзаз, бугъ ийиз,
 Фена вилик ам, хьел хьиз;
 Руг кІвачерик жез тупар,
 Къарагъна са жинжи-гар.
 Са легъеда чи Иван
 Угърийрив агакъда къван.
 КичІе хъайи кьве стха
 Кегькирхъана, къамчухваз.
 Иван кІевиз рахана:
 «Регъуь тушни?! – лагъана. –

Куьн акьуллу я залай,
 Зи ягь михьи я квелай:
 За куь шивер тухванач».

Чехи стха рахана:
 «Азиз стха чан Иван,
 Рекье хьун — чи кар я ман!
 Амма, стха, чир хьухь ваз,
 Чахь темягькар авач къаст.
 ЦайитIани гьикъван кьуьл,
 Чаз жезвай фу я тIимил.
 Магьсул тахьай береда
 Кьил кемендихь кьекъведа.
 И дарвиле чан кьураз,
 За Гавриладихь галаз
 Авурди я кьейдер чи:
 ГьикI алудин дердер чи?
 Гзаф чипIер-юкIарна,
 Эхирни икI кьарарна:
 Ви балкIанар маса гун,
 Агъзур манат гьахь кьачун,
 Ваз са гьуьрмет хьувун яз,
 Цийи пек-лек кьачун ваз —
 Яру бармак, алай звар,
 Дабанар квай мясерар.
 Кьуьзуь хьанва чи дахни,
 Хьижезмач са кIвалахни;
 Уьмуьр тухун туш регьят, —
 Чи гьавурда вун дуьз гьат!» —
 Иванани кIевнач сив:
 «ЯтIа, маса це кьве шив —
 Кьизил фири галайбур,
 Зунни твах, зи алабур».

Стхаяр, чин ажи яз,
Чаравачиз рази я.

Цаварал мичІ акъалтна;
Гъвадик къай акатна;
Хиял яз рехъ талатун,
КъетІна санал акъвазун.

Тарцин къалин хилерик
Далда гана шивериз,
Фу-затІ тІуьна зимбилдай,
Хъвайи буза тІимилдай.
Фена, камар виликиз,
Низ вуч гъатда килигиз.

Данилодиз дугуна
Яргъай са цІай акуна.
Гаврилодиз тамашна
Ам, чапла вил агажна,
Уьгъуь яна къезилдиз,
ЦІай къалуриз сефилдиз;
Къамни вичин чухвана,
«Вуч мичІи я! — лагъана. —
Хатадай къван легъзеда
Варз гъатнайтІа дереда,
Регъят тир. Чун и тегьер

Квелди тамун туш верчер?!
Акъваз къан... Заз аквазва,
АтІанай гум юзазва...
Аквазвани, ангъе!.. Эхъ!..
Чандиз тенбек кІандай!.. Эгъ!
Кеф жедай хъи!.. Яб це къан,
Звера анал, Иван чан!
Хиве къан, хъухъ зи чІалахъ,
Зав я цІай гвач, я чахлахъ».
Вичи рикІяй лугъузва:
«Гъалтуй ана са гуж вал!»
Гаврилоди лугъуда:
«Вуч кузватІа, низ чида!
ФейтІа къазакърин хуьруьз,
Чимдайди я яд къилиз!»

КІамашдиз вуч я рехъ-хвал?
Акъахна ам тайчадал,
Къвала кІвачер эцяна,
Гъилеривди гецяна,
Къати ванцел къив гана...
Фена тайча, чарх яна.
Гаврилоди лагъана:
«Хашун къуват, хуьх чун на!
Вилик къуна хаш вичин. —
Идан тайча ятІа жин?!»

Аялрин суалар ва жсавабар

- Диде, зи кІвачиз цаз фенва, тадиз НуькІ-халадиз эвера.

- Ву-у, я чан бала, хкетрик квай НуькІ-хала ваз за гьинай гьин, ша, за акъудда ви цаз.

- АкІ ятІа ваз НуькІ-халадиз гудай са кІус фу гьайиф къвезвани?

- Ваъ, я бала, НуькІ-хала хкет я, хкет.

- Заз чизвай, диде, чІехибуруни табдайди, мад квехъ югъуна кІвачел алачиз зун куьчедиз экъечІдач.

Аялрин бахчада къве гада къалар жезва.

- Зи дах ви дахдилаь къуватлуни я, векІегъни, ада ви дах къуршахар къуртІа, декъикъада ярхарда.

- АкІ ятІа зи диде ви дахдилайни къуватлу я, зи дах пиян хъана хтайла, дидеди ам са гьилелди месел ярхарзава.

- Мурад, на дидедиз яб тагайтла, за вун пипле акъва-
зарда – лугъузва дахди.

- АкІ ятла дидедиз яб тагуз,
гъар йикъуз хъваз хквезвай
вунни пипле акъваз, дах, чохъ
кІвале пиплер кІамай къван
ава.

- Диде, рикІер квекай расза-
ва?

- Ам вуч суал я, я хва, рикІ бе-
ден хъиз якІун тике я ман.

- Туш, диде. Чи къунши Ами-
нат халадин рикІ гуъзгуъдинди
я

- Ам ваз ни лагъана, я хва?

- Накъ нянихъ булахдилай
хкведай рекъе Аминат халади
Секне халадиз «Адан амалар
аквадай къван зи рикІ михъиз
ханва» - лугъузвай, бес ада акІ
вучиз лугъузва?

Яран сувариз дидеди какаяр йигана, абуруз яру-цIару рангар яна, аялриз пайна. Мурада вичиз гайи яру кака незвач.

- На кака куъз незвач, Мурад?

- Недач, диде, а какадай заз яру цIай хьтин цицIиб акъатдайди я.

- Вуна гьикъван хкадарда, я Мурад — лагъана бадеди, - вацра са кIвачин къапар бес жезвач.

- Ам зи тахсир туш, кIвачин къапарин тахсир я, баде.

- Ваз вучрай гила, ракъунбур къачудани?

- Вач, баде, и чи данадиз хьиз крчупбур къачу, экуьнлай няпалди хкадрайтIани, я кукIвар жерибур туш, я дар.

- Мурад, вун икъван гагъ гьинавай?

- Чи классдиз цIийиз атай гадахъ галаз гъабурун кIвализ мугъмандиз фенвай.

- Ам нин гада я, къунши папан тIвар вуж тир?

- Адан тIварни гъа вин хьиз «диде» тир.

- Диде — лугъузва Мурада, - зун
члехи хъайила кIвалахал фидач.

- Вучиз, я хва?

- КIвалахал фейи дах гъар ня-
нихъ пиян хъана хквезва, кIвале
къал акъудзава, чан диде, мад
дахни кIвалахал тефирай.

- Вун вучиз шезва, Мурад?

- Заз Имран зи хайи стха яз
амукъна кIанзава.

- Ам ви хайи стха тушни
тахъайтIа?

- Ам хайи стха чахъ галаз санал
яшамиш жерила тир, чахъ галаз
чара хъайила къулухъ адакай та-
хай стха хъанва.

Бемадуллагъ Ламрани Бабаев Къаз Къатлана

Им фад хъайи кар я. Къурбана-
дин ламра Мустафадин къаз авай
никIиз къвез зиян гуз хъана. Муста-
фади икардикай гъикъван Къурбана-
лидиз шикаятар, минетар-суьнетар
авунатIани, адан гафариз гъич ябни
ганач. Къастунай къилелай залпанд
алудна лам мукъвал-мукъвал Муста-
фадин никIиз ахъайдай.

Са юкъуз Мустафа вичин хва Му-
сани галаз никIиз фейитIа, мад
Къурбаналидин лам никIяй жагъи-
да къван. НикIин къаз лагъайтIа, на
лугъуди дергесдал яна цуьруьгъуьл-
дал кIватI хъувуна. Санихъай са-
нихъ вири тIуьна.

- Ваз никIел алай гъал аквазвани,
чан хва? — лагъана Мустафади ви-
чин хва Мусадиз ва вичин рикIел ка-
паш эцигна.

- Гила чна ламраз ва адан ие-
сидиз вуч авуртIа хъсан я? Вуна
хъайитIани са меслят къалура, чан
хва. Ихътин зарар гъикI эхи ийида?
— мет-къил гатана бубади.

- Буба чан, вуна ви рикIиз кIусни
азаб гумир, ваз вуч аватIа чидани?..
Виридалайни хъсан кар, ша чна
Къурбаналидин лам гъа вичин иеси-
дин мухан къаз авай никIиз ахъай-
ин. Къуй ламран сиве мухан дад гъа-
трай, аманай гатайтIани эхкъечIдач.
Къурбаналидизни эсер жада, - лагъа-
на меслят къалурна гадади.

- Валлагъ, чан хва, вуна акъулла

ихтилат авуна, - лагъана Мустафа вичин гадади къалурай меслятдал рази жеда. Лам никІяй ахкъудна Къурбаналидин къалин мухан къаз авай никІиз ахъайда абуру.

- Гила чун чи никІел мукъаят хъана кІанда, - лагъана гадади. Са кьве йикъалай, лугъудайвал, мухан дад сиве гъатай лам акъатай къван вичин иесидин никІиз кьвез вердиш хъана. Нянихъ руфун гъул хъиз къуна хкведай. Пакамахъ лагъайтІа, экв ахъа тахъанмаз мад Къурбаналиди залпанд алудна Мустафадин ажугъдай лам адан ник галайвал ахъайдай. Са гъафтедин вахтунда ламракай бегъем супа хътин сад хъана. Къурбаналидин ник лагъайтІа, юг гатанвай къурухдиз ухшар атана. Йикъарикай са юкъуз лам хтанач къван, къалабулук акатай Къурбанали ламрахъ кьекъвез башламишда.

- Гъина аватІани Мустафадин кьелет я, ламрахъ вуч хъайитІани ада жаваб гуда, лугъун Къурбанали ажугъдив ацІанвай. Кьекъвена, кьекъвена, эхирни ам вичин никІиз акъатна. Вич лугъумир, ник михъелай тІуьна ламравай гъич юхзазни хъижезмачир. Чанда гъайиф гъатай Къурбаналиди вичин пІузар жакъвана. Сифте кумаз-кумаз кьве лаш ламран далудиз чуькъвена. Ам са гуж баладалди никІяй ахкъудна, цІилина хтуна. И йифиз Къурбаналидиз ахвар атанач. Пакамахъ ада, кимел экъечІна, Мустафадиз лагъана:

- Гила, кьей хва, ви рикІиз регъят хъанани? «Ви ламра зи никІиз зиян гузва», - лугъуз, ви ник ваъ, зи ник михъелай тІуьна куьтягънава.

- Ви нагъакъанвал ламрани кваз къатІанва ман, - лагъана Мустафади.

Џиџали

(ххет)

Хъана, хъанач къван са нехирбан. И нехирбандиз са пабни аваз хъана. Са юкъуз шегъерда къейи итим аваз, и къейиди авай чкадиз гзаф инсанар кІватІ жеда къван. Иниз нехирбандин паб виридалай вилик фин хъана. Ина касни тахъуниз килигна, нехирбандин паб къулан патав ацукъна. Са герендилаи иниз са девлетлудин паб атана. Нехирбандин паб къулухъ авуна, им къулан патав ацукъна. Ахпа къазидин паб атана, нехирбандин паб мадни ракІарихъди хъана. Ахпа мад са паб атана – нехирбандин паб лап ракІарив акъатна.

А шегъер пачагъ авай шегъер тир къван: и пачагъдин рикІ алай къази аваз, эхир и къазидин пабни и кІвализ атана акъатна. Им атайла, ина авай папар вири къарагъна, идаз гъурмет авуна, им лап кІвалин вини къилиз акъудна, - нехирбандин паб ракІарай къеџел акъатна. Нехирбандин папа фикирна: «Идаз икъван гъурмет ийизвайди, идан гъуъл кІелайди тирвиляй я, за зи гъуълувни кІелиз тун тавуна тач».

Нянихъ гъуъл хтана, гъуълун тІварни Џиџали тир къван. Папа Џиџалидиз вичинкъилел атай агъвалат ахъайна. Ида Џиџалидиз лагъана: «Килиг, пакамаз вуна кІелайтІа кІелда, тахъайтІа и кІвале ви карамач».

ЦицІалидиз папан гафар зарафат хъиз хъана, эхир, килигна, рикІивай я, ада лагъана: «Я паб, гила зи яхцІурни цІуд йис я, яшдив агакънавайла, гила завай кІелиз жедани? Бес нехир гьикІ хъуй?» - «Нехирдин къайгъу маларин иесийри ийида, - лагъана папа. – Вуна кІелна кІанда, тахъайтІа и кІвале ви ажал авач. Пака атІа чи мяггледа авай фекъидин къилив алад, гъада ваз кІелкхъин чирда». Эхир ЦицІалидиз чара хъанач, ам пака юкъуз нехирдивни фенач, кІелунин къайгъуда хъана. Ада устІардив элифар кхъидай къул расиз туна, ахпа ам фекъидин къилив фена. Ида фекъидиз вичин дерди лагъайла, фекъиди тажубвал авуна, ахпа фикирна: «Заз вуч ава? Зи гъакъи за гьикІ хъайитІани къачуда, кІелрай вичиз». И къалай къулухъ ЦицІалиди кІелиз башламишна. Элиф, бей, тей...

Эхир элифар куътягъна, жузар кІелиз башламишна. Гъарфар кІелна куътягъай ЦицІалидин кефияр тІимил куък хъана. Ам са няниз сейрдиз фена. Къекъвез-къекъвез фена шегъердин патав гвай еке вацІал алай муькъуьв агакъна. И вацІун муьгъ алай чка, банд яна, регъвериз яд тухудай дерин чка тиркъван. И арада калай пачагъдин девейрин карван хквез хъана. И карвандик пачагъдин гзаф рикІ алай са деве квай къван; муькъвелей фидайла, девейри сада-сад чуькъведа, пачагъдин гзаф рикІ алай деве муькъвелей аватна, батмиш жеда къван. И кар тек са ЦицІалидиз акуна, маса са касдизни акуначир.

Няниз девеяр хтана, пачагъ килигайтІа, вичин рикІ алай деве амач. Пачагъди хабар къуна карвандин кълел алайдавай: «Бес, зи рикІ

алай деве гьикІ хъана?» «Заз акваз-акваз шегьердиз гъахъна», - лагъана жаваб гана девечиди. Пачагъди фикирна хъи, шегьерда угърияр ава, деве угърийри чуйнуьхна. Угъри чирна кІанда. Ида буйрукъ гана: «Шегьерда авай кІелайбур вири кІватІа, абуру угъри жагъуррай», - лагъана. Сифте и шегьерда авай гзаф кІелайбуруз эверна, ахпа тІимил кІелайбуруз эверна, ахпа анжах кІелна лугъудайбуруз эверна. Амма ибурукай угъри жагъурдай кас хъанач. «Мад шегьерда кІелай кас амани?» - лагъана хабар къуна пачагъди. «Са ЦицІали лугъудай кас ама, - лагъана, пачагъди, - амма ада и мукъва башламишайди я».

«Эвера, - лагъана пачагъди, - белки, гъадаз чир жен угъри». ЦицІалидиз лагъана пачагъди: «Зи рикІ алай деве угърийри чуйнуьхна, герек, чуйнуьхай кас чирна кІанда. Эгер вуна ам жагъурайтІа, са пут къизилар гуда за». ЦицІали хиве къуна, хтана. Пака юкъуз экв жедалди ЦицІали пачагъдин къилив фена. «Ви деве, - лагъана ада, - садани чуйнуьхнач. Ам, мукъвъелай вацІуз аватна, батмиш хъана. Эгер вун чІалахъ туштІа, итимар ракъура, къармахар вегъена акъудрай». Пачагъди къармахар гваз итимар ракъурна; абуруз, дугъриданни, ЦицІалиди лагъай чкадилай деве жагъана. ЦицІалини, вичиз хиве къур къизиларни къачуна, хъфена. Адан кІвал авадан хъана.

Са къадар вахтар фена. Йикъарикай са юкъуз пачагъдин хазина атІана, къизилар чуйнуьхна. Гъасятда эвериз туна пачагъди ЦицІалидиз ва лагъана: «Пуд къалди на угърияр жагъурайтІа жагъурда, тахъайтІа за ви гардан яда».

ЦицІалидин руьгъ аватна. Идаз вич рекъидай чІал чир хъана, пашман яз, хъфена: «За вуч ийин, вуч тийин?» - лугъуз фикир ийиз ацукъна ам. Са йиф алатна, къве йиф алатна, пуд лагъай йифни атана — ЦицІали гъакІ фикирар ийиз хъана.

И чІавуз угърйри им гуьзетзавай кьван. Ибуру лагъана: «Им ксанвач, идаз чуьнуьхайди чизва, ида лагъайтІа, чун пачагъди рекъида. Чна фена ЦицІалидиз хиве кьуртІа хъсан я». ИкІ меслят авуна, ибур пуд лугъудай йифиз ЦицІалидин кІвализ фена, раклар гатана. ЦицІалидиз гьикІ хъана, вичиз пачагъди эверзавайди хьиз, кичІе хъана, алай чкадилаь къарагъиз хъанач адавай. Папа раклар ахъайна, угърйяр кІвализ гъахъна. «Ваз чун вучиз атайбур ятІа чидани?» - лагъана ибуру. «Лагъ ман», - лагъана ЦицІалиди. «Бес, пачагъдин хазина чуьнуьхайбур чун я. Вуна пачагъдиз лугъумир, ада чун рекъида. Чна ваз хазина алай чка лугъуда, вуна пачагъдиз, хазина чинерри чуьнуьхна лагъ»,

- «Заз чизвай хазина чуьнуьхайбур куьн тирди, - лагъана ЦицІалиди, - амма заз куь язух къевезвай. За лугъудатІа, лугъудачтІа фикирзавай. Гена куьн атана хъсан хъана».

Угърйри ЦицІалидиз къизилар кІевнавай чка лагъана. Имни пакамахъ, эквхъайивалди, кефияр шад яз пачагъдин къилив фена? «ГьикІ хъана, - лагъана пачагъди, - угърйяр чирнани?» «Чирна, пачагъ, - лагъана ЦицІалди, - ви хазина чуьнуьхайбур инсанар туш, чинерар я. КІандатІа, ракъурна, ахтармиша, ви къизилар сурава флан чкадал чилик кІевнава».

Ида икІ лугъуник кваз пачагъди, перер гваз фена, и чка эгъуь-

низ туна. КилигайтIа вичин къизилар вири и чилик ква. Ида къизилар вири хутахна, са къадарбур ЦицIалидизни гана. И кардилай къулухъ пачагъди фикирна: «Са затIни тийижир къазидикай вучдайди я? Герек, ам алудна, ЦицIали къазивиле эцигна кIанда».

ЦицIалидикай къази хъана. И чIавуз папа лагъана: «Вуна и хъанвай крар ви гъунардалди хъанвайбур я лугъуз фикирмир, ибур за гъунардалди хъанвайбур я. Герек, вуна заз фланчкадал хъсан кIвалер эцигна кIанда». ЦицIалиди папан гаф чIурнач, гъадаз кIандайвал авуна. Абур къведни кефина яшамиш жез хъана.

Са къадар вахт алатна. ЦицIалди адалатдин дуванар ийиз, уьлкведа са касни угъривал хъийидайди хъанач. Пачагъдини идаз гзаф гъуьрмет ийиз хъана.

Са юкъуз пачагъдин рикIел вичин рикI алай цIийи къазидихъ галаз

сейрдиз финиф акъалтна. Ибур къведни фййтунда акъахна фена. ШегъердайэкъечIайла, садлагъана пачагъдин рикIел са кар акъалтна: ам, фййтундай эвичIна, далдадик фена, са цIицI къуна гъута, ахпа ЦицIалидиз лагъана: «Вун икъван зи рикI алай, гзаф кар чидай зи къази я. Герек, ваз вири чир хъана кIанда. И зи гъута авайди вуч ятIа ваз чир хъайитIа, гаф амач. А чIавуз вун зи патав генани ихтибарлу жеда». Ида икI лагъайла, ЦицIалидин рикI аватна. Ада гъарай акъатна: «Гила вун къена, ЦицIали!» - лагъана. Пачагъди гъасятда вичин гъуд ахъайна, чилел цIицI вегъена. «Ваз мад гаф амач, - лагъана ада ЦицIалидиз. — Ваз тийижир кар авач къван!»

Идалай къулухъ ЦицIали мадни гъуьрметлу, ихтибарлу хъана. Ада гъахъ-дуванар ийиз, кесибриз куьмек ийиз хъана. Ам халкъдизни гзаф кIан хъана.

Жез чистани?

Цекверин кӱапӱалар

Цеквер чпин кьетӱен кьайдаяр хуьз-вай затӱар я. Абур кӱапӱал-кӱапӱал хьана яшамиш жезва. Кӱапӱалдин кьадар 12 цекврелай башламишуна вишерал, агъзуррал агакьдайбур жеда. Абуру санал кӱватӱ хьана чпиз уртах кӱвалер эцигна: чилин кӱаник, тама, кьакьан тепейрал, тарара ва хейлин маса чкайра.

Цекверин жуьреяр лагьайтӱа 2000-далай артух я. Амма виридалайни чавай кьатӱуз жедайбур чӱулав ва яру цеквер я. Цекверин гьар са кӱапӱал са гьвечӱи миллет хьиз, жемят хьиз яшамиш жезва. Абурун пачагьар луварал зар алай диши цеквер я. Гьар кӱапӱалдин дамах диши ва эркек, жанлу, викӱегь жегьил цеквер я. Кӱвалахдай зегьметкеш цекверик лувар жедач.

Гьар са цекверин кӱвал 30 см гьар-кьуьвилел, са метри кьакьанвилел алай кӱунтӱ я. Гьа кӱунтӱ абурун уртах кӱвал я. Са бязи кӱапӱалриз чпихъ гелкьведай лукӱарни ава. А лукӱар пачагь цеквери герек хьайила чпелай гьвечӱи, кьуватсуз цекверихъ галаз дявейризни ракьурзава. Ахьтин дявейрай чапхунчи цеквери усалбурувай абуру кӱватӱнавай тӱуьн-хьуниин запасар хкизва, чеб патал кӱвалахдай лукӱар хкизва, абурун кӱвалер чӱурзава ва хейлин маса душманвилер ийизва. Ргазвай кьажгьан хьиз аквадай цекверин кӱунтӱар акурла чун абурун гьавурда бегьемакьазвач. Алимри гьикӱ кьил акьудзаватӱа, гьамни сирлу кар я. Дуйньядин кьуд падни гьар

жуьредин цекверив ацІанва: Африка, Америка, Азия, абур авачир са чкани чилел алач. Африкадин цеквер иллаки вагъшибур я. Абур цІиргъ-цІиргъ хъана, яргъи кашуяр хъиз гъуьрчез экъечІда. Рекъе чпел гъалтай гъайванрал тепилмиш жада, вирида са-

нал мизмизар сухна, гъайванрин фиртефир чка сал ийида. Ахътин арада гъайванриз амукъзавайди са рехъ я – тадиз яд жагъурна гъа циз хкадрун. Циз аватай цеквер чеб рекъида.

Гъахътин алааматдин затІар я цеквер.

Яйлуье

Чаз виридаз чидай нер михъдай яйлухдизни вичин тарих ава. А тарих лап дегъ заманрилай башламиш жезва. Сад лагъай яйлух чакъалдин тум хъана лугъуда. А тум тІвалунал акъалжна, адалди инсанри нерни михъиз, чими вахтунда гарни гуз хъана лугъуда.

Са бязи вагъши тайифайри самар сад-садал арушна кьилел къаз хъана лугъуда. Гъекъ хъайила а самаралди пелни михъдай, нерни.

Са тІимил геж хъиз Европадин уьлквеяр тир Грецияда, Римда яйлухарни, суфрадихъ ацукъайла гъилер михъдай салфеткаярни ишлемишиз башламишна. Яйлухар яргъал рекъиз фидайла жибинра туна тухудай адетни арадал атана.

Гъа икІ къвез хейлин вахтар алатна.

XVII-лагъай девирда Францияда нер михъдай яйлухар дамахдин затІариз элкъвена. Абур къерехрив къирер гваз, пипІера багъа къашар аваз гъазуриз башламишна. Гъелбетда ахътин яйлухар анжах агъвал квай, девлетлу ксарин жибинда жадай. Са къадар вахтунда яйлухар пуд пипІенбур, элкъвейбур ва масабур хъана. Ахпа, Франциядин пачагъди жибиндин, нер михъдай яйлухар анжах къуд пипІенбур хъун герек я лагъай указ акъудна. Сифте абур вири лацубур тир.

Гила лагъайтІа абурун рангар, ери къадарсуз гзаф я. Алай вахтунда дуь-

ньяда са сеферда ишлемишна гадардадай, рекъе-хуьле, яд авачир чкадани гъил микробривай, азарривай хуьдай яйлухар сейли я. Амма вахт санал акъвазнавач. Чидач ада чаз мад гъихътин алааматар гъазурзаматІа.

Соколёнок

ISSN 0206-7978

Кард

3/2015

май - июнь

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель
Правительство Республики Дагестан.

Журнал зарегистрирован федеральной
службой по надзору в сфере связи и
массовых коммуникаций.
Регистр. номер ПИ №ТУ5-0019
от 21 мая 2009 г.

Издается с января 1980 г.

Главный редактор
Мурад Ахмедов

Редколлегия:
Х. Хаметова (редактор)
А. Кардаш
А. Исмаилов (зам. гл. редактора)
З. Кафланов
К. Акимов
Т. Зургалова (ответ. секретарь)

Худ. редактор З. Даганов
Тех. редактор Т. Лузина
Художник номера М. Муталибов
Художник обложки А. Качаев

Дата выхода в свет 01.07.2015 г.
Тираж 729 экз.
Заказ № 57

Типография: ООО «Издательство «Феникс
пресс» Адрес типографии: 367018, РД,
г. Махачкала, ул. Петра I, 61.

Редакция и издатель: Государственное
бюджетное учреждение Республики
Дагестан «Редакция республиканских
журналов «Соколенок» и «Литературный
Дагестан».

Адрес редакции и издателя: 367025,
РД, г. Махачкала, ул. Даниялова, 55.

Лезгинский язык
Индекс: на год - 63338,
на полугодие - 73906.

Цена свободная